

«4К» MODELIGA ASOSLANGAN INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Adilova M.F., Xodjayeva N.A.

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Tayanch so'zlar: oliy ta'lim, kommunikativ kompetentsiya, faol izlanish, ta'lim muhiti, ilg'or bilim, ilmiy tadqiqot, pedagogik mahorat, kasbiy tayyorlash, «4K» model, innovatsion yondashuv, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlash, shaxsiy va kasbiy rivojlanish.

Ключевые слова: высшее образование, коммуникативная компетентность, активный поиск, образовательная среда, продвинутое знание, исследования, педагогические навыки, профессиональная подготовка, модель «4К», инновационный подход, сотрудничество, коммуникативность, творческое мышление, критическое мышление, личностное и профессиональное развитие.

Key words: higher education, communicative competence, active search, educational environment, advanced knowledge, research, pedagogical skills, professional training, «4K» model, innovative approach, cooperation, communication, creative thinking, critical thinking, personal and professional development.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. Zamonaviy texnikalar asosida faol izlanish sharoiti mavjud bo'lgan yangicha ta'lim muhiti ilg'or bilim, ilmiy tadqiqot tajribasi va pedagogik mahoratga ega mutaxassislar tayyorlash jarayonini takomillashtirishni talab etmoqda. Shu sabab kasbiy tayyorgarlikka yuqori talablar qo'yilmoqda. Bo'lajak o'qituvchining bilimi, saviya va madaniyat darajasi mutaxassislar tayyorlash jarayonini takomillashtirish yo'llarini aniqlash orqali amalga oshiriladi.

Kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish bilan birga mehnat bozoridagi yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda raqobatbardosh mutaxassis shaxsini kasbiy rivojlantirishda maqsadli yondashuv orqali muloqot qobiliyatlari ko'proq yordam beradi.

O'qituvchi tomonidan tashkil etilgan har qanday faoliyatning samaradorligi, nafaqat maqbul usullarni tanlash, balki muloqot qobiliyatga ham bog'liq. Muloqot ayniqsa, ta'lim oluvchilar bilan hissiy munosabatlarni muvofiqlashtirish, yangi usulda pedagogik munosabatlar o'rnatish, yuzaga kelayotgan muammolarni samarali hal etishga zamin yaratadi.

Zamonaviy boshlang'ich sinf o'qituvchisining mahorati ifodalangan kommunikativ masalalar ularning bilim, saviya va madaniyat darajasiga tayangan holda psixologik va pedagogik qonuniyatlar asosida hal etiladi.

Muloqotning psixologik-pedagogik asoslari dastlab rus tadqiqotchilari - A.A.Bodalev, B.A.Ananyev, A.A.Leontyev, V.A.Kan-Kalik va N.V.Kuzminalarning ishlarida yoritilgan [1].

Shu o'rinda rus psixolog olimi A.A.Leontiev nutq orqali shaxs va jamiyat o'rtasidagi bog'liqlikning kuchayishi ta'siriga e'tibor berib, bunda psixologik nuqtai nazardan og'zaki muloqot muhim ahamiyat kasb etishligini ta'kidlaydi.

Ma'lumki, hozirgi zamonaviy jamiyat kommunikativ munosabatlar bilan to'yingan bo'lib, barcha sub'ektlar o'rtasida shaxsiy va kasbiy aloqalar o'rnatilgan.

Ko'plab xorijlik tadqiqotchilar - K.Devis, A.Maslou, S.Kovi va J.N.Kaplanlar o'qituvchining kommunikativ qobiliyatlarini o'rganishgan [2].

So'nggi paytlarda psixolog-pedagog olimlar - I.A.Zimnyaya, E.F.Zeer, M.I.Lukyanenko, va V.V.Sokolovlar "kompetentlik" tushunchasini tahlil qilib, ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv mazmunini ko'rib chiqib, undan foydalanishning ahamiyati va zaruratini tadqiq qiladilar [3].

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyaga asoslangan yondashuv talabalarga nazariy bilimlarni eng yaxshi o'zlashtirish va kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun amaliy ko'nikmalarni egallash imkonini beradi [4].

Hozirgi vaqtda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish nafaqat o'qituvchilarning kasbiy faoliyatidagi amaliy muammo darajasida, balki metodogik jihatdan huquqiy-meyoriy hujjatlar bilan ham asoslangan. Jumladan: O'zbekiston Respublikasining Yangi tahrirdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (2020-yil 23-dekabrda O'RQ-637-son).

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standartlari va 2022-2026 yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturlarida ta'kidlanganidek, kommunikativ kompetensiya o'qituvchi kasbiy faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, samarali pedagogik muloqotning etakchi omilidir. Shu bilan birga, kommunikativ harakatlar asosida qurilgan ta'lim undagi muammolarni to'liq hal qilishga imkon beradi.

O'qituvchining muloqot qobiliyatlari boshlang'ich ta'limda, ayniqsa muhimdir. Chunki bola endigina maktabga qabul qilinganiga qaramay o'qish, til va nutq qoidalarida juda ko'p imloviy va stilistik xatolarni hosil qiladilar [5].

Psixologlar bu kamchiliklarni bolalarda nutqni qurish ko'nikmalarining pastligi, shuningdek, ular nutqining to'g'ri idrok etilmasligi natijasidir deya talqin etishadi.

Har qanday kasbiy faoliyatda muloqot qobiliyatlarini o'zlashtirish juda muhimdir. Ayniqsa, o'qituvchining kasbiy faoliyatida kommunikativ kompetentsiyaning muhimligi psixologik-pedagogik tadqiqotlarda asoslab berilgan. Biroq innovatsion yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kommunikativ (hamkorlik) kompetentlikni rivojlantirish jarayoni etarli darajada yoritilmagan va alohida maxsus ilmiy tadqiqot predmeti sifatida tadqiq qilinmagan.

O'quv jarayonidagi barcha bilimlar muloqot qobiliyatlari orqali uzatiladi. O'qituvchi har bir o'quvchiga o'rnakdir. Ayniqsa, kichik maktab yoshida bola kattalarning xatti-harakatlaridan namuna sifatida xulq-atvoriga nusxa oladi.

Turli mutaxassisliklar bo'yicha mutaxassislar tayyorlash jarayonlarini takomillashtirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlardan biri kompetensiyaga asoslangan yondashuvdir. Qolaversa, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida amalga oshirish ta'lim jarayonidagi nazariy tayyorgarlik bilan amaliy ko'nikmalarni amalga oshirish imkoniyatlari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga imkon beradi [6].

Oliy ta'lim jarayoni egallangan bilimlarni zamonaviy ta'lim sharoitida kasbiy faoliyat uchun zarur bo'ladigan kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirish juda muhimdir. Ushbu maqola doirasida biz mahalliy va xorijiy psixologik-pedagogik yo'nalishlardagi ilmiy tadqiqotlarda kompetensiyani tushunchasining tahlili keltirilgan mavjud yondashuvlarni ko'rib chiqamiz.

Jumladan, «bilim, ko'nikma, malaka» tushunchalari bilan birgalikda "kompetensiya" shaxs tomonidan ta'lim jarayonida va undan tashqarida o'zlashtirilgan qadriyat, yo'nalish, mahorat va tajribaga asoslangan yanada murakkab shaxsiy tuzilma sifatida qaraladi.

Psixologik-pedagogik yo'nalishlardagi ilmiy tadqiqotlarda gumanistik yondashuv asosida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi insonparvarlik munosabatlarining asoslari quriladi. Gumanistik pedagogika o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi sub'yekt-sub'yekt munosabatlariga asoslanadi va dialogga asoslangan o'rganishni nazarda tutadi, uning asosiy farqlovchi xususiyati fikr va muloqot almashishdir [7].

Ta'limning gumanistik paradigmasi g'oyalarni inobatga olgan holda qurilgan talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlar jarayonida biz butun ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish haqida gapiramiz, bu esa yuksak ma'naviyatni belgilash va unga erishishga qodir erkin shaxsni tarbiyalashga yordam beradi.

O'quv faoliyatining gumanistik yo'nalishi mavjud rollarning mohiyatini o'zgartiradigan jarayonlarga yordam berdi, ya'ni o'qituvchi bilimlar majmuasini uzatuvchi vositachi va talaba bu bilimlarni idrok etuvchi passiv sub'ekt sifatida ishtirok etadi. Gumanistik yondashuv nuqtai nazaridan ta'lim oluvchi pedagogning sherigi sifatida fikrlashni, yaratishni va aks ettirishni biladigan faol sub'ekt sifatida qaraladi. Talabalarga mana shunday o'qitish usullarini o'rgatishda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni bilan bog'liq o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda yagona innovatsion yondashuvga asoslanishi kerak [8].

Biroq olib borilgan tadqiqotlarning ko'pligiga qaramasdan, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish masalasiga etarlicha e'tibor berilmayapti.

Zamonaviy oliy ta'limda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi kommunikativ faoliyatini shunday muvofiqlashtirish kerakki, bunda o'quv jarayoni haqiqatan ham uning o'ziga qoniqish olib kelishga qodir bo'lsin. Ana shundagina ular o'z maqsadlariga erishadilar.

Milliy ta'lim tizimidagi so'nggi tendensiyalar har bir ta'lim muassasasining o'quv-tarbiya jarayoniga insonparvarlik paradigmasini joriy etish kontekstida ko'rib chiqiladi. Shaxsga yo'naltirilgan insonparvar va demokratik ta'lim jarayonida o'qituvchi ta'lim oluvchi shaxsining muhimligini tan olgan holda, uni o'quv faoliyati ob'ektidan bevosita o'z ta'limi natijasi bilan qiziqadigan faol sub'ektga aylantiradi [9].

Shu o'rinda biz asosiy vazifalardan biri o'qituvchi va talaba o'rtasida insonparvarlik yo'nalishi bilan ajralib turadigan bunday munosabatlarni o'rnatish haqda to'xtalib o'tmoqchimiz.

Zamonaviy oliy ta'limda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayonini «4K» modeliga asoslangan innovatsion yondashuv metodologiyasi asosida tashkil etish ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, bunda quyidagi asosiy kompetensiyalar qamrab olinadi:

Kollaboratsiya asosida o'qitish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam berib, ularda hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini shakllantirishga ko'maklashadi.

Kommunikativlik asosida o'qitish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularni o'z fikrlarini aniq va ravshan ifodalash, suhbatdoshini tinglash va tushunish, ma'lumotni til vositasida yetkazishdan unumli foydalanishga undaydi.

Kreativ fikrlash asosida o'qitish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijodiy fikrlash va yangiliklar yaratish qobiliyatini rivojlantirish bilan birga o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llash, muammolarni hal qilish uchun ijodiy va innovatsion yechimlarni ishlab chiqish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Kritik fikrlash metodologiyasi asosida o'qitish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish bilan birga ular muammolarga analitik va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtai nazarini ifodalashga o'rganadilar.

Kommunikativ faoliyat o'zaro ishonch, mas'uliyatni singdirish, o'quv amaliyotida ta'lim oluvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkonini beruvchi imkoniyatlardan biri hisoblanadi.

Pedagogik jarayonning tarkibiy qismlarini o'qituvchining ma'lum darajadagi muloqot qobiliyatlarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Kommunikativ faoliyat uning barcha amaliy ko'nikma va malakalarining asosidir. Bu komponent bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayonida shakllanadigan kommunikativ kompetentsiyaning tarkibiy qismidir.

Oliy ta'limda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayonini innovatsion yondashuv metodologiyasi asosida tashkil etish nafaqat bilim, ko'nikmalarni shakllantirishga, balki zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli kadr bo'lib yetishish uchun zarur bo'lgan shaxsiy va kasbiy rivojlantirishga qaratiladi [10].

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, kasbiy bilim, ko'nikma va kompetensiyalar dastlab oliy ta'limda shakllantirilib, so'ngra kasbiy faoliyat jarayonida kasbiy professionalizm darajasida rivojlantiriladi. Shu nuqtai nazardan oliy ta'lim muassasasi insonning kelgusi hayoti va faoliyatidagi muvaffaqiyatlari uchun asos bo'ladigan maskandir. Aynan shu sababdan ham bo'lajak mutaxassisning kasbiga mehrini qozonishda kommunikativ kompetensiya muhim hisoblanib, bu mehnat bozoridagi yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash tizimi uchun ham o'ta dolzarbdir.

Adabiyotlar:

1. Adilova M.F. (2022). Innovation yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarning kommunikativ kompetentligini shakllantirish. Integration of science, Education and practice. Scientific-methodical journal, 3(7), 99-106.

2. Adilova M.F. (2022). Methods of Innovation Approach to Forming Communicative Competence of Future Educators. Eurasian Scientific Herald, 10, 53-58.

3. Adilova M.F. (2022). Psychological and pedagogical factors of innovative approach to the formation of communicative competence of the future teacher. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(04), 304-308.

4. Салаева М.С. Инновацион таълим шароитида педагогнинг шахсий-касбий ривожланишининг психологик омиллари // “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. Выпуск № 12 (том 3) (март, 2021)- Б.567-570.

5. Салаева М.С. Педагогнинг самарали инновацион фаолиятини таъминлашда шахсий-касбий ривожланишини психологик қўллаб-қувватлаш / “Инновацион таълим: халқаро тажриба, муаммо ва ечимлар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. Тошкент шаҳридаги ЁДЖУ техника университети, 2021 йил 21 апрель. Электрон тўплам. 3-қисм. 2021 йил 21 апрель. - Б.405-407.

6. Салаева М.С. Таълимни ахборотлаштириш шароитида бўлажак педагогларнинг виртуал академик мобиллигини шакллантириш // “Образование и наука в XXI веке” международный научно-образовательный электронный журнал. ISSN: 2658-7998. Выпуск №15 (том 3) (июнь, 2021). - С.480-484.

7. Салаева М.С. Педагогнинг ўз-ўзини касбий такомиллаштириши ва ўз имкониятларини рўёбга чиқаришининг психологик механизмлари // «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў» журналы № 6/3 - 2022 жыл. – Б. 83-88.

8. Салаева М.С., М.Джумабаева. Таълимни модернизациялаш шароитида педагог шахсининг ижтимоийлашуви ва профессионаллашуви // UzACADEMIA Ilmiy-uslubiy jurnali. ISSN (E) – 2181 – 1334. Barcha sohalar bo'yicha electron jurnal. VOL 2, ISSUE 9 (19), July 2021. Part - 1. - С.54-60. www.academscience.uz

9. Salaeva M.S. Bo'lajak pedagoglarning kommunikativ kompetentligini shakllantirishga innovation yondashishning psixologik-pedagogik imkoniyatlari // Journal of Integrated Education and Research, 1(2), 83–91. ISSN 2181-3558. Volume 1, ISSUE 3. August 2022. DOI raqami: 10.5281/zenodo.6675309. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/141>

10. Салаева М.С., Абдурасулова Ш.К. Педагог профессионализмнинг шаклланиши касбий кадрнинг сифатида намоён бўлиши // Eurasian journal of social sciences, Philosophy and culture. Innovative Academy Research Support Center. ISSN 2181-2888. With Impact Factor: 8.2. Volume 2 Issue 02, February 2022. – Pp. 183-188. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6242575>

РЕЗЮМЕ

Maqolada zamonaviy oliy ta'limda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash jarayonini «4K» modeliga asoslangan innovatsion yondashuv metodologiyasi asosida tashkil etish, shuningdek, ularni shaxsiy va kasbiy rivojlantirish masalalari yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются вопросы организации процесса профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов в современном высшем образовании на основе методики инновационного подхода, основанного на модели «4К», а также их личностного и профессионального развития.

SUMMARY

The article highlights the issues of organizing the process of professional training of future primary school teachers in modern higher education based on the methodology of an innovative approach based on the «4K» model, as well as their personal and professional development.